

Sygn. akt III CZ 352/22

POSTANOWIENIE

Dnia 22 lutego 2023 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Agnieszka Piotrowska

SSN Dariusz Zawistowski

w sprawie z powództwa E. S. i A. S.

przeciwko A. B. i M. B.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 22 lutego 2023 r.

w Izbie Cywilnej w Warszawie,

zażalenia powodów

na wyrok Sądu Okręgowego w Gdańsku

z 16 marca 2022 r., sygn. akt XVI Ca 862/21,

**uchyla zaskarżony wyrok i pozostawia rozstrzygnięcie
o kosztach postępowania zażaleniowego w orzeczeniu
kończącym postępowanie w sprawie.**

UZASADNIENIE

Powodowie E. S. i A. S. domagali się solidarnie od pozwanych A. B. i M. B. zapłaty kwoty 65 000 zł wraz z odsetkami ustawowymi od 3 maja 2019 r. do dnia zapłaty. Twierdzili, że 13 czerwca 2018 r. zawarli z pozwanymi umowę przedwstępną sprzedaży lokalu mieszkalnego położonego w G. przy ul. [...], przekazując jednocześnie z tego tytułu kwotę 65 000 zł jako kwotę zadatku. Do zawarcia umowy przyrzeczonej nie doszło, ponieważ lokal został sprzedaży osobom trzecim. Wówczas powodowie odstąpili od umowy przedwstępnej i wezwali

pozwanych do zwrotu pobranego zadatku. Do zwrotu zadatku nie doszło więc dochodzą stosownej należności w niniejszym postępowaniu sądowym.

Wyrokiem z 5 maja 2021 r. Sąd Rejonowy Gdańsk-Północ w Gdańsku zasądził solidarnie od pozwanych A. B. i M. B. na rzecz powodów E. S. i A. S. kwotę 65 000 zł wraz odsetkami za opóźnienie naliczonymi od 3 maja 2019 r. do dnia zapłaty (I); zasądził solidarnie od pozwanych na rzecz powodów kwotę 8667 zł tytułem zwrotu kosztów procesu.

Sąd Rejonowy wskazał, że wpłacona przez powodów kwota 65 000 zł była zadatkiem, a strony nie uregulowały obowiązku zwrotu zadatku w inny sposób, niż to wynika z przepisów kodeksu cywilnego. Warunkiem zatrzymania zadatku jest oświadczenie o odstąpieniu od umowy, które może być skutecznie złożone do chwili, gdy umowa podstawowa przedwstępna nie wygasła w wyniku zastosowania art. 389 k.c. Pozwani nie złożyli oświadczenia o odstąpieniu od umowy przedwstępnej, nie wykonali więc umownego prawa odstąpienia, które skutkowałby zaktualizowaniem się uprawnienia pozwanych do zachowania otrzymanego zadatku. Wobec żądania zwrotu zadatku w kwocie nominalnej w świetle art. 394 § 3 k.p.c. (prawidłowo k.c.) zbędnym był roztrząsanie zawinienia każdej ze stron w tym zakresie. W związku z nieziszczeniem się ustalonego przez strony terminu, tj. 31 października 2018 r. oraz nie zawarciem umowy przyrzeczonej, umowa przedwstępna rozwiązała się, stąd zastosowanie ma art. 394 § 3 k.c. i podmiot transakcji, który otrzymał należność tytułem zadatku – na gruncie rozpoznawanej sprawy pozwani – powinni go zwrócić drugiej stronie, a obowiązek zapłaty sumy dwukrotnie wyższej odpadł. Zasądzenie zwrotu zadatku na podstawie art. 394 § 3 k.c. czyniło bezprzedmiotowym roztrząsanie zawinienia każdej ze stron co do tego, że nie doszło do wykonania umowy, w której zastrzeżono zadatek. O odsetkach Sąd orzekł na podstawie art. 481 § 1 i 2 k.c.

Sąd Okręgowy w Gdańsku z wyrokiem z 16 marca 2022 r. po rozpoznaniu apelacji wniesionej przez pozwanych uchylił zaskarżony przez nich wyrok Sądu Rejonowego Gdańsk-Północ w Gdańsku z 5 maja 2021 r. i przekazał temu Sądowi sprawę do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania za instancję odwoławczą.

Sąd Okręgowy uznał, że na etapie postępowania pierwszoinstancyjnego nie doszło do rozpoznania istoty sprawy (art. 386 § 4 k.p.c.). Na skutek błędnej wykładni art. 394 k.c. zaniechano dokonania ustaleń w zakresie okoliczności istotnej dla oceny roszczenia powodów, tj. ustalenia czy i która ze stron ponosi winę za nie zawarcie umowy przyrzeczonej oraz, że badanie tej kwestii jest zbędne, skoro powodowie domagali się zwrotu zadatku w nominalnej wysokości w oparciu o art. 394 § 3 k.c. Określony w umowie przedwstępnej termin zawarcia umowy przyrzeczonej nie jest terminem końcowym, a jedynie terminem spełnienia świadczenia, którego upływ nie powoduje wygaśnięcia zobowiązania do zawarcia umowy przyrzeczonej. Z upływem tego terminu umowa nie ulega więc rozwiązaniu, którego skutkiem byłby upadek jej postanowień. W sprawie zostało ustalone, że strona powodowa nie zgromadziła na czas środków niezbędnych na zakup nieruchomości pozwanych, zaś pozwani nie wyrazili zgody na przedłużenie terminu zawarcia umowy przyrzeczonej. Termin do zawarcia umowy przyrzeczonej w umowie przedwstępnej upłynął, a zatem umowa przedwstępna stała się wykonalna. Jednocześnie brak było podstaw do ustalenia, że doszło do rozwiązania umowy przedwstępnej, bowiem strony nie złożyły zgodnych oświadczeń w tym przedmiocie, ani też nie zapadło rozstrzygnięcie sądu o rozwiązaniu tej umowy. Uprawnienia wynikające odpowiednio z art. 394 § 1 i art. 394 § 3 k.c. aktualizują się w zależności od tego czy umowa została rozwiązana, czy też nie, oraz od ustalenia winy, jaką każda ze stron ponosi bądź nie ponosi za nie zawarcie umowy przyrzeczonej. Ustalenie winy każdej ze stron jest więc kluczowe do oceny podstaw do zastosowania jednego z wyżej wymienionych przepisów. W razie stwierdzenia, że brak jest winy stron albo, że ich zawinienie jest jednakowe zastosowanie znajdzie art. 394 § 3 k.c. Natomiast, jeżeli ustalone zostanie, że tylko jedna ze stron jest winna temu, iż nie doszło do wykonania umowy przedwstępnej, to konieczne będzie poczynienie rozważania na tle przesłanek z art. 394 § 1 k.c., w tym odniesienia się do kwestii odstąpienia od umowy i zatrzymania zadatku. W postępowaniu prowadzonym w pierwszej instancji Sąd Rejonowy nie podjął się rozważań dotyczących winy stron umowy i nie poczynił żadnych ustaleń faktycznych odnoszących się do tej kwestii. Wobec tego

nie doszło do rozpoznania istoty sprawy w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, co uzasadniało wydanie wyroku kasatoryjnego (art. 386 § 4 k.p.c.).

W zażaleniu na powyższy wyrok Sądu Okręgowego w Gdańsku powodowie zarzucili naruszenie art. 386 § 4 k.p.c., art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 382, art. 391 i art. 233 § 1 k.p.c. oraz art. 382 k.p.c. Zdaniem powodów nieuprawnione jest stanowisko Sądu Okręgowego, iż na etapie postępowania pierwszoinstancyjnego nie doszło do rozpoznania sprawy (art. 386 § 4 k.p.c.) w sytuacji, w której Sąd pierwszej instancji odniósł się merytorycznie do żądania zapłaty zgłoszonego przez powodów przyjmując, iż zasługuje ono na uwzględnienie w całości. Sąd Rejonowy przeprowadził więc merytoryczną ocenę roszczenia, co wyklucza możliwość uznania, że w sprawie nie doszło do rozpoznania istoty sprawy i w związku z tym zachodzi konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Przewidziane w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. zażalenie służy kontroli prawidłowości wyboru przez Sąd drugiej instancji formy rozstrzygnięcia, uchylającego zaskarżone orzeczenie i przekazującego sprawę do ponownego rozpoznania. Dokonywana przez Sąd Najwyższy w postępowaniu zażaleniowym kontrola ma charakter formalny, skupiający się na ocenie wystąpienia przesłanek wydania tego rozstrzygnięcia. Jeżeli orzeczenie sądu pierwszej instancji zostało uchylone z powodu nierozpoznania przez ten sąd istoty sprawy, zadaniem Sądu Najwyższego w postępowaniu zażaleniowym jest zbadanie czy sąd drugiej instancji prawidłowo pojmował tę przyczynę uzasadniającą wydanie orzeczenia kasatoryjnego i czy jego merytoryczne stanowisko uprawniało do podjęcia takiego rozstrzygnięcia. Poza zakresem kontroli Sądu Najwyższego pozostaje natomiast prawidłowość stanowiska prawnego sądu drugiej instancji co do meritum.

Podstawę wydania przez Sąd Okręgowy orzeczenia kasatoryjnego stanowił art. 386 § 4 k.p.c. ze względu na stwierdzenie, iż nie doszło do rozpoznania istoty sprawy przez Sąd pierwszej instancji. Pojęcie „nierozpoznania istoty sprawy” w orzecznictwie jest interpretowane jako wadliwość rozstrzygnięcia, polegająca na wydaniu przez sąd pierwszej instancji orzeczenia, które nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, bądź na zaniechaniu zbadania przez ten Sąd materialnej

podstawy żądania albo oceny merytorycznych zarzutów strony przy bezpodstawnym przyjęciu, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (zob.m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 22, z 2 lipca 2015 r., V CZ 39/15, nie publ., wyroki Sądu Najwyższego z 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003, nr 3, poz. 36 oraz z 12 listopada 2007 r., I PK 140/07, OSNP 2009, nr 1-2, poz. 2). Wskazuje się, że przyczyna zaniechania zbadania istoty sprawy może tkwić zarówno w pasywności sądu, jak i w błędnym - co pokaże dopiero kontrola odwoławcza - przyjęciu przesłanki niweczącej lub hamującej roszczenie, tj. prekluzja, przedawnienie, potrącenie, brak legitymacji, prawo zatrzymania itd. (zob. wyrok Sądu Najwyższego z 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 22). W orzecnictwie Sądu Najwyższego wyjaśniono, że nierozpoznanie istoty sprawy zachodzi również w przypadku dokonania przez sąd pierwszej instancji oceny prawnej żądania bez ustalenia podstawy faktycznej, co wymagałoby poczynienia kluczowych ustaleń po raz pierwszy w instancji odwoławczej. W takiej sytuacji uzasadnione jest uchylenie orzeczenia ze względu na respektowanie uprawnień stron, wynikających z zasady dwuinstancyjności postępowania sądowego. (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 marca 2017 r., IV CZ 130/16, nie publ.).

Analiza uzasadnienia zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego w Gdańsku nie pozwala na stwierdzenie, że w sprawie zachodziły opisane powyżej przesłanki wydania wyroku kasatoryjnego (art. 386 § 4 k.p.c.). Dostrzec bowiem należy, że w sprawie powodowie domagali się zwrotu zadatku, którego uiszczenie nastąpiło wraz z zawarciem z pozwanymi w dniu 13 czerwca 2018 r. umowy przedwstępnej sprzedaży lokalu mieszkalnego położonego w G. przy ul. [...]. W związku z tym w ramach postępowania prowadzonego przed Sądem Rejonowym doszło do ustaleń w kwestii zastrzeżenia zadatku w umowie przedwstępnej, jego uiszczenia przez stronę oraz niewykonania umowy przedwstępnej na skutek jej rozwiązania. Ustalenia te stanowiły podstawę dla merytorycznego orzeczenia przez Sąd pierwszej instancji o żądaniu zapłaty (zwrotu uiszczonego zadatku) z powołaniem się na art. 394 § 3 zdanie pierwsze k.c. (wskazanie przez ten Sąd art. 394 § 3 k.p.c. uznać należy za oczywistą omyłkę pisarską). Zanegowanie przez

Sąd Okręgowy prawidłowości zajętego przez Sąd pierwszej instancji stanowiska prawnego, że umowa przedwstępna została rozwiązana, jak również odmienna wykładnia przepisów prawa materialnego mających zastosowania w sprawie dokonana przez Sąd drugiej instancji w stosunku do wykładni dokonanej przez Sąd pierwszej instancji aktualizowała potrzebę dokonania w sprawie jedynie dodatkowych ustaleń faktycznych i ocen prawnych z perspektywy przesłanek z art. 394 § 1 k.c. i art. 394 § 3 k.c. Sąd Rejonowy orzekł o żądaniu strony na podstawie wchodzących w rachubę przepisów prawa materialnego dla dokonania oceny zasadności dochodzonego przez powodów roszczenia, zaś kwestia ewentualnego zawinienia stron i dodatkowych ustaleń w tym przedmiocie stanowi jedynie jedną z przesłanek rzutujących na prawidłowość rozstrzygania o dochodzonym przez powodów żądaniu zwrotu uiszczzonego zadatku. Zatem, jeżeli Sąd Okręgowy dostrzegł potrzebę ustaleń faktycznych dotyczących winy stron w niewykonaniu umowy w celu oceny zasadności zgłoszonego przez powodów roszczenia o zwrot zadatku, to powinien w tym względzie dokonać na etapie postępowania apelacyjnego stosownych uzupełniających ustaleń. W orzecnictwie Sądu Najwyższego jednolicie przyjmuje się, że niewyjaśnienie wszystkich okoliczności faktycznych i zagadnień materialnoprawnych, które pojawiły się w sprawie będące konsekwencją przyjęcia odmienniej koncepcji rozstrzygania sprawy, nie jest równoznaczne z nierozpoznanie jej istoty (zob. m.in. wyrok z 6 lutego 2019 r., II PK 290/17, nie publ. oraz postanowienia z 18 maja 2017 r., I CZ 57/17, nie publ., z 30 czerwca 2017 r., I CZ 69/17, nie publ. z 13 kwietnia 2018 r., I CZ 38/18, nie publ. i z 19 marca 2021 r., V CZ 7/21, nie publ.). Stanowisko to wynika z przyjętego w kodeksie postępowania cywilnego modelu apelacji pełnej *cum beneficio novorum* zakłada, który zakłada, iż sąd drugiej instancji rozpatruje sprawę ponownie, czyli w sposób w zasadzie nieograniczony jeszcze raz bada sprawę rozstrzygniętą przez sąd pierwszej instancji. Tym samym, postępowanie apelacyjne - choć odwoławcze - ma charakter merytoryczny, a z punktu widzenia metodologicznego stanowi dalszy ciąg postępowania przeprowadzonego w pierwszej instancji. Dokonanie przez sąd drugiej instancji ustaleń faktycznych umożliwia temu sądowi ustalenie własnej podstawy faktycznej i prawnej wyroku, a więc dobór właściwego przepisu prawa materialnego, jego wykładnię oraz podjęcie aktu subsumcji. Zgodnie

z podstawowymi zasadami procesowymi określającymi relacje między stroną a sądem (*da mihi factum, dabo tibi ius oraz facta probantur, iura novit curia*), sąd drugiej instancji powinien zastosować właściwe przepisy prawa materialnego, a więc także usunąć ewentualne błędy prawne sądu pierwszej instancji, niezależnie od tego, czy zostały one wytknięte w apelacji. Sąd drugiej instancji rozpoznaje więc sprawę merytorycznie w granicach zaskarżenia, dokonuje własnych ustaleń faktycznych, prowadzi lub ponawia dowody albo poprzestaje na materiale zebrany w pierwszej instancji i ustala podstawę prawną orzeczenia niezależnie od zarzutów podniesionych w apelacji (art. 378 § 1 k.p.c.) (zob. uchwałę składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – zasada prawna – z 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55), postanowienia Sądu Najwyższego: z 19 lutego 2021 r., I USK 72/21, nie publ., z 3 grudnia 2020 r., II PK 171/19, nie publ., z 24 września 2020 r., V CSK 48/20, nie publ., z 14 lipca 2020 r., IV CSK 241/20, nie publ. oraz wyroki Sądu Najwyższego z 11 września 2019 r., IV CSK 277/19, nie publ. i 5 września 2019 r., I CSK 333/18, nie publ.).

Ponieważ zakres rozpoznania zażalenia wnoszonego do Sądu Najwyższego na wyrok kasatoryjny sądu drugiej instancji jest ograniczony tylko do kwestii formalnej – istnienia podstaw do wydania tego rodzaju wyroku, poza zakresem rozpoznania Sądu Najwyższego muszą pozostać te zarzuty zażalenia, które zmierzają do polemiki z oceną materialnoprawną Sądu drugiej instancji żądania zawartą w uzasadnieniu wyroku zaskarżonego zażaleniem.

Z tych względów orzeczono, jak w sentencji postanowienia na podstawie art. 398¹⁵ § 1 zdanie pierwsze w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1, 398²¹ i 394¹ § 3 k.p.c.